ALEXANDRU HURMUZAKI ŞI TEORIA PSIHOLOGIEI POPOARELOR ÎN CONTEXTUL COMUNITĂŢII ROMÂNEŞTI DIN BUCOVINA ISTORICĂ (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

ILIE LUCEAC

Receptiv la teoriile ştiinţifice moderne privind formarea naţiunilor şi fiind, în acelaşi timp, un exponent fidel al idealurilor generaţiei de la 1848, Alexandru Hurmuzaki, unul dintre celebrii fraţi ai familiei Hurmuzaki din Bucovina, este primul dintre intelectualii români care va semnala şi va aplica la realităţile existente ale societăţii româneşti din Bucovina „una din ideile domnitoare ale timpului" său. Este vorba despre noua orientare în ştiinţă care s-a încetăţenit ulterior şi ca o componentă a filozofiei, şi anume – *psihologia popoarelor*.

Psihologia popoarelor, ca disciplină ştiinţifică, se fondează la jumătatea secolului al XIX-lea. Întemeietorii ei au fost savanţii germani Moritz Lazarus (1824–1903) şi Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899). În 1860, ei editează la Berlin revista „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft" („Revistă pentru psihologia popoarelor şi lingvistică"), care se deschidea cu studiul programatic intitulat *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie, als Einladung zu einer Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* [*Idei pregătitoare pentru o psihologie a popoarelor, ca invitaţie la o revistă pentru psihologia popoarelor şi lingvistică*], studiu în care se defineau provizoriu principiile noii discipline ştiinţifice.

Înainte de apariţia revistei berlineze, savanţii germani publică numeroase lucrări de specialitate în acest domeniu. În special M. Lazarus, în monografia sa *Das Leben und Seele in Monographien über seine Erscheinungen und Gesetze* [*Viaţa şi sufletul în monografii despre fenomenele şi legile ei*][1], apărută în 1856–1857 în două volume la Berlin, include un şir de studii, dintre care amintim: în primul volum – *Ehre und Ruhm* [*Onoare şi glorie*], *Der Humor als psychologisches Phänomen* [*Umorul ca fenomen psihologic*], *Der Gegensatz von Bildung und Wissenschaft* [*Contrastul între instruire şi ştiinţă*]; în volumul al

[1] Moritz Lazarus, *Das Leben und Seele in Monographien über seine Erscheinungen und Gesetze*, Erster Band, Berlin, Verlag von Heinrich Schindler, 1856.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 35–44, Bucureşti, 2010

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

doilea – *Geist und Sprache* [*Spirit şi limbă*], *Der Takt* [*Tactul*] şi *Die Vermischung und Zusammenwirkung der Künste* [*Interferenţa şi influenţa reciprocă a artelor*]. Cei doi savanţi îşi împart domeniile de activitate. Moritz Lazarus, după cum am văzut, se ocupă de probleme generale, iar profesorul Heinrich Steinthal publică un număr impresionant de lucrări în domeniul filologiei. Însă desemnarea obiectului însuşi le creează dificultăţi savanţilor germani, aşa încât ei numesc acel *ceva*, de existenţa căruia nu se îndoiesc, când *Volksseele* („*suflet* popular"), când *Volksgeist* („spirit *etnic*"), când *Nationalgeist* („spirit *naţional*"). Ilina Gregori, în cartea sa *Studii literare. Eminescu la Berlin. Mircea Eliade: Trei analize*, la capitolul şapte, intitulat *„Şi popoarele dorm..." Eminescu şi etnopsihologia*, defineşte câteva postulate, care stau la baza noii discipline a lui Lazarus şi Steinthal, şi anume: „a) un popor (facem abstracţie aici de sinonimia problematică: naţiune–popor) este mai mult şi altceva decât suma inşilor care-l compun; b) poporul este o fiinţă vie; c) poporul este un tot unitar, cu o articulaţie internă fermă şi armonioasă – un «organism»; d) poporul este o fiinţă (şi) spirituală, ca atare liberă: el suportă istoria, dar şi-o şi modelează – potrivit dezideratelor sale specifice şi imperativului general uman: progresul"[2].

Acad. Dimitrie Vatamaniuc scrie că *„psihologia popoarelor,* aşa cum o concepeau M. Lazarus şi H. Steinthal, se înfăţişa ca o disciplină ştiinţifică cu deschidere largă spre lingvistică, etnografie, istorie, geografie, literatură, filozofie. Orientarea aceasta este evidentă şi din celelalte studii pe care le tipăresc savanţii germani în revista lor. Dintre studiile lui Lazarus, notează Dimitrie Vatamaniuc, reţinem, ca cele mai importante *Ueber das Verhältniss des Einzelnen zur Gesammtheit* [*Despre relaţia unicului cu întregul*], *Geographie und Psychologie* [*Geografie şi psihologie*], *Ueber die Ideen in der Geschichte* [*Despre idei în istorie*], *Zur Lehre von den Sinnestäuschungen* [*Despre studiul erorii simţurilor*], iar din cele ale lui Steinthal, *Ueber Substanz und Person* [*Despre substanţă şi persoană*], *Die ursprüngliche Form der Sage von Prometheus* [*Forma originală a legendei despre Prometeu*], *Poesis und Prosa* [*Poezia şi proza*]"[3].

Trebuie menţionat că istoricii din generaţia mai tânără, în contextul cercetării lor cu privire la unele aspecte ale operei lui A. D. Xenopol, s-au referit şi la importanţa studierii etnopsihologiei[4]. Numele lui Alexandru Zub rămâne, însă, unul

[2] Ilina Gregori, *Studii literare. Eminescu la Berlin. Mircea Eliade: Trei analize*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2002, p. 96.

[3] Dimitrie Vatamaniuc, Eminescu (Manuscrisele, jurnal al formării intelectuale şi al lărgirii orizontului ştiinţific. Laborator de creaţie. Instrument de lucru), Bucureşti, Editura Minerva, 1988, p. 33–34.

[4] Citãm aici studiile istoricilor Vasile Vetişanu, *A. D. Xenopol şi problemele filozofiei culturii*, în *A. D. Xenopol, studii privitoare la viaţa şi opera sa* (coordonatorii volumului L. Boicu şi Al. Zub), Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 243–248; Ion Gr. Ion, *Asupra raportului dintre psihologie şi istorie la A. D. Xenopol*, în vol. *A. D. Xenopol, studii privitoare la viaţa şi opera sa*, p. 249–256; Gheorghe Toma, *Raportul dintre istorie şi psihologie la A. D. Xenopol*, Cluj, 1968. Extras din „Studi

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

dintre cele de referinţă în istoriografia românească contemporană în ce priveşte studiul vieţii şi operei lui Xenopol. În cercetările sale, Alexandru Zub va face primele referiri la *psihologia popoarelor*, în 1976, într-un capitol dintr-o carte a sa, intitulat: *Un tărâm cu totul nou – etnopsihologia*[5]. Mai târziu, investigaţiile profesorului ieşean pun în lumină, într-o ordine cronologică, „sugestiile etnopsihologiei"[6] pentru istoriografia românească din perioada celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea. După o trecere în revistă a evoluţiei noii ramuri a ştiinţei în plan european, unde conştiinţa colectivă este reliefată ca „un concept stimulant în mai toate istoriografiile europene", Alexandru Zub accentuează rolul intelectualilor români din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au dat importanţă studiului etnopsihologiei în contextul istoriei poporului român.

Cel care a explorat mai temeinic sugestiile acestui „tărâm cu totul nou" a fost desigur A. D. Xenopol. Opinia reputatului istoric ieşean Alexandru Zub, potrivit căreia prioritatea i-ar reveni, la noi, lui A. D. Xenopol în prezentarea *psihologiei popoarelor* ca nouă disciplină ştiinţifică, precum şi aplicarea ei la studiul istoriei naţionale este întemeiată atunci când se discută despre noile metode de cercetare ştiinţifică în istoriografia românească[7]. Menţionăm, însă, că la Alexandru Zub nu întâlnim consemnate studiile lui Alexandru Hurmuzaki cu privire la aplicarea *psihologiei popoarelor* la realităţile societăţii româneşti din Bucovina. Dimitrie Vatamaniuc este primul care va semnala acest lucru, arătând că lui Alexandru Hurmuzaki îi revine prioritatea de a aplica în studiile sale tezele savanţilor germani Lazarus şi Steinthal.

Scriind despre manuscrisele lui Eminescu în care poetul a luat atitudine faţă de noua ştiinţă prin însemnări şi comentarii personale, Dimitrie Vatamaniuc le clasifică ca fiind opţiuni ale poetului din perioada formării sale intelectuale, accentuând totuşi că „unele din însemnări prezintă un interes aparte prin utilizarea ce le-o dă Eminescu, îndeosebi în publicistica sa"[8]. Exact acelaşi lucru îl putem spune şi referitor la studiile lui Alexandru Hurmuzaki. Însă, scrie Dimitrie Vatamaniuc, „când vorbim de interesul intelectualilor români pentru *psihologia popoarelor*, prioritatea îi revine lui Alexandru Hurmuzaki, care pune la contribuţie studiile lui Lazarus şi Steinthal cu aproape cinci ani înaintea lui A. D. Xenopol. Acesta se mărginea, de fapt, să schiţeze un program de lucru pentru viitor. Cărturarul bucovinean întocmeşte, însă, un studiu foarte temeinic asupra acestor probleme"[9].

[5] Alexandru Zub, *Junimea: implicaţii istoriografice,* Iaşi, Editura Junimea, 1976, p. 262–269.

[6] Idem, *De la istoria critică la criticism (istoriografia română la finele secolului XIX şi începutul secolului XX)*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1985, p. 223–233.

[7] I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare, II, „Junimea"*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1932, p. 51–52.

[8] Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 35.

[9] *Ibidem*, p. 34. Vezi şi Dimitrie Vatamaniuc, Prezentarea la fragmentul din studiul *Despre psihologia popoarelor (VI)*, de M. Lazarus şi H. Steinthal, în „Manuscriptum", XVII, nr. 2 (63), 1986, p. 26.

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

Studiile lui Alexandru Hurmuzaki care au pus în valoare noua disciplină ştiinţifică, raportată la realităţile societăţii româneşti din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost publicate în „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina" succesiv, după cum urmează: *Despre o lipsă în învăţământul public la noi* (1866), *Despre una din ideile domnitoare ale timpului* (1867), *Carele e caracterul şi tendinţa învăţământului public la noi?* (1868).

În referirile sale cu privire la activitatea culturală a lui Alexandru Hurmuzaki, Dimitrie Vatamaniuc citează studiile lui Alexandru Hurmuzaki, publicate în 1866 şi 1868, adică primul şi al treilea. Istoricul rădăuţean Marian Olaru, în articolul intitulat *Alexandru Hurmuzachi şi societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*[10], aminteşte şi despre cel de al doilea studiu, dacă le luăm în ordine cronologică, publicat în 1867, considerând – şi pe bună dreptate – „că şi acesta este realizat sub influenţa ideilor «şcolii psihologiei popoarelor», aşezându-se în succesiunea temporală şi ideatică a studiilor scrise în această perioadă"[11].

Înainte de a încerca o analiză sumară a problemelor abordate de Alexandru Hurmuzaki în studiile amintite, se impun câteva precizări în susţinerea argumentului cu privire la prioritatea lui Alexandru Hurmuzaki de a fi aplicat tezele lui Steinthal şi Lazarus la realităţile societăţii bucovinene de la jumătatea secolului al XIX-lea. Vom reţine, în primul rând, că, în 1869, atunci când Xenopol îi scria lui Negruzzi despre intenţia sa de a traduce câteva disertaţiuni din Steinthal şi Lazarus, studiile lui Alexandru Hurmuzaki apăruseră deja în „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina".

Mai amintim un detaliu semnificativ, pe care îl spicuim din scrierile lui Dimitrie Vatamaniuc. Şi anume că, printre intelectualii români, au fost şi personalităţi care l-au cunoscut personal pe Moritz Lazarus. De exemplu, „T. Rosetti şi T. Maiorescu îl vizitează la Berlin, când se afla şi Eminescu aici, la studii universitare"[12]. Criticul literar Titu Maiorescu notează personal în însemnările sale zilnice: „Convorbire la prânz între T. Rosetti, Lazarus şi mine la Berlin, la 6/18 ianuarie 1873 de la 12½–3½"[13]. Nu ştim dacă Alexandru Hurmuzaki i-a cunoscut personal pe savanţii germani. Nu avem nicio informaţie în acest sens. Însă faptul că el a reacţionat primul la scrierile lor, aplicându-le la realităţile concrete din Bucovina, nu se mai pune la îndoială.

[10] Marian Olaru, *Alexandru Hurmuzachi şi societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*, în „Almanahul Societăţii pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuţi", Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993, p. 86–94.

[11] *Ibidem*, p. 87.

[12] Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 28.

[13] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate cu o introducere, note, facsimile şi portrete de I. Rădulescu-Pog[illegible]937, p. 204.

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

Lazarus şi Steinthal ajung la o privire de ansamblu asupra ştiinţei pe care intenţionau s-o întemeieze „pornind de la trei puncte de vedere diferite: de la unul psihologic, unul antropologic şi unul istoric"[14]. Ei consideră primul dintre reperele amintite – cel psihologic – ca unul dintre cele mai importante şi care pătrunde mai profund în problemă, reliefând concomitent şi rolul societăţii, a comunităţii în care se formează fiecare individ. Alexandru Hurmuzaki va aplica în studiile sale tezele învăţaţilor germani, fără a stărui amănunţit asupra consideraţiilor generale, pe care le-au formulat M. Lazarus şi H. Steinthal. Chiar de la începutul studiului publicat în 1866, va evidenţia esenţa continuităţii în dezvoltarea unui popor, ca lege umană firească, care pentru românii bucovineni, odată cu anul 1775, avea să cunoască soarta impasului. Societatea românească din Bucovina se trezi, la un moment dat, în faţa dilemei: sau trebuia să dispară ca identitate naţională, sau să se metamorfozeze, însuşindu-şi alte forme de dezvoltare culturală şi rupând astfel continuitatea dezvoltării firești a spiritului şi culturii strămoşeşti[15].

Înainte de a trece la formularea problemelor esenţiale ale românilor în contextul realităţilor impuse de Habsburgi în Bucovina secolului al XIX-lea, Alexandru Hurmuzaki, în toate cele trei studii ale sale bazate pe preceptele psihologiei popoarelor, face o substituire a termenului de *popor* în concepţia lui Lazarus şi Steinthal cu cel de *naţiune*. Această substituire nu este întâmplătoare. Ea are o dublă semnificaţie. În primul rând, denotă atitudinea lui Alexandru Hurmuzaki faţă de conceptul modern al problemei, folosind termenul dat în plină perioadă de efervescenţă a procesului de formare a naţiunilor în Europa şi a autodeterminării conştiinţei lor naţionale. În al doilea rând, această utilizare a termenului pentru Bucovina avea menirea de a trezi conştiinţa românilor de aici şi de a promova procesul de emancipare spirituală a lor, de a învioara autonomia vieţii morale şi, totodată, de a-i feri pe bucovineni de acea ademenitoare şi adormitoare formulă austriacă de „Allgemeine Menschenbildung" sau „Fachbildung".

Vorbind despre puterea tradiţiei moştenite, despre continuitate în viaţa unui popor, Alexandru Hurmuzaki defineşte, în spiritul lui Lazarus şi Steinthal, noţiunile de *personalitate*, *raţiune* şi *moralitate*. El scria că „fără *naţiune* nu este omenire, fără *naţionalitate* nu ajungem la *umanitate*", că „naţionalitatea ca fapt, ca instinct, este foarte veche, ca idee, ca principiu mai nouă" şi că tot naţionalitatea „a încetat de a fi o simplă realitate şi a devenit idee, care mişcă lumea"[16].

Făcând aluzie directă la acei care erau împotriva principiului naţionalităţii, Alexandru Hurmuzaki se situa printre primii intelectuali care susţineau şi promovau această idee. El înţelegea foarte bine că în condiţiile istorice, care se formaseră în Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, obiectivele mişcării naţionale a românilor nu puteau fi prezentate în toată complexitatea lor,

[14] M. Lazarus, H. Steinthal, *op. cit.*, în „Manuscriptum", XV, nr. 3 (60), 1984, p. 11.

[15] Alexandru Hurmuzaki, *Despre o lipsă în învăţământul public la noi*, în „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina", II, nr. 3, 1 martie 1866, p. 85–86.

[16] *Ibidem*,

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

pentru a nu atrage ostilitatea autorităților imperiale. Cu toate acestea, nimeni dintre intelectualii bucovineni de până la el nu formulase un program mai îndrăzneț în ce privește reforma școlii românești în condițiile legilor învățământului austriac. Strategia de acțiune a tuturor fraților Hurmuzaki era următoarea: cultura trebuia să anticipeze pasul politic al societății românești. De aceea, referindu-se la lipsa în învățământul public din Bucovina, Alexandru Hurmuzaki apare nu numai în rolul de propagator al ideii psihologiei popoarelor, ci totodată ca unul dintre primii intelectuali, care accentuează importanța studierii limbii și a istoriei naționale în școlile din Bucovina. Analizând situația românilor din Bucovina în deceniul al șaptelea, Alexandru Hurmuzaki ajunge la concluzia că „istoria țării, istoria națională" nu este cunoscută și din ce în ce mai insistent este eliminată din școli, chiar și din acelea „care cele mai multe și cele mai însemnate sunt înființate și se susțin din însăși averea bisericii noastre dreptcredincioase". El conchide: „Noi trăim, ca și cum am fi picați astăzi din lună, neștiind de am mai fost și mai înainte, cum și cine am fost, cum am ajuns până astăzi și ce am ajuns, și ce am putea spera și dori de a ajunge în viitoriu; trăim fără legătură cu trecutul, smulși din el, și prin urmare fără conștiința viitoriului, dară și fără speranțe de el – nu trăim ca un individ moral, carele-și are rădăcina și sorgintele vieții în trecut, o dezvoltare în prezent, și o urmează, o transmite în viitoriu"[17].

Cărturarul bucovinean caracterizează învățământul românesc primar și cel mijlociu, constatând situația deplorabilă a acestuia și arătând că el se efectuează numai în limba străină la toate disciplinele și că „învățământul național se mărginește în toate la predarea religiei și, ca a unui obiect secundariu, a limbei cu literatura: iată totul. De istorie nici urmă, tot atâta de geografie, care stă în nedespărțită legătură cu istoria, și mai puțin încă de etnografia națională, adică cunoștința mai aproape a poporului său, a ființei și a vieții sale interne și externe"[18].

La sfârșitul studiului publicat în 1866, Alexandru Hurmuzaki insistă asupra necesității studierii istoriei naționale, arătând că acest obiect lipsește din programul școlilor publice sau a celor bisericești. El propune o selecție de circa 50 de lucrări istorice[19] dintre cele mai reprezentative, cunoscute în spațiul românesc și subliniază totodată că pentru școala românească de pretutindeni este foarte importantă prezența unui istoric de talia lui Mihail Kogălniceanu, „carele și-au câștigat atât de mare merit pentru istoria națională și este unul din cei mai buni cunoscători ai ei"[20]. Va da drept exemplu în studiul său câteva pasaje din memorabilul *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională*, ținut de Kogălniceanu, în 1843, la Academia Mihăileană din Iași.

După ce explică sensul noțiunilor de patriotism și cultură, Alexandru Hurmuzaki face o remarcă referitoare la situația conaționalilor săi din Bucovina,

[17] *Ibidem*, p. 93.
[18] Idem, *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?*, p. 74–75.
[19] Idem, *Despre o lipsă în învățământul public la noi*, p. 99–101.
[20] *Ibidem*,

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

care a rămas actuală şi astăzi, fiind raportată la modul de gândire şi de viaţă ale minorităţii româneşti din Regiunea Cernăuţi (Ucraina). Iată ce scria el, referindu-se la convieţuirea de atunci a naţionalităţilor din Bucovina istorică în condiţiile politicii promovate de Habsburgi: „Asta nu-mpiedică ca să trăim aici în vechea noastră patrie şi cu cei ce nu sunt de o seminţie cu noi în bună pace şi amicie, deoarece, cercând şi susţinând dreptul nostru, nu putem şi nu voim a vătăma pre nimine; nu împiedică dar ca să conlucrăm cu ei în bună înţelegere spre scopurile comune ale ţării şi-ale imperiului"[21].

Aflată atunci într-o perioadă de decădere din punct de vedere moral şi social, societatea românească din Bucovina deceniilor şase-şapte ale secolului al XIX-lea, conform teoriilor psihologiei popoarelor, trebuia să intre într-o fază de înnoire.

Interdependenţa dintre civilizaţie şi cultură, viabilă într-un stat naţional unitar, putea să dea naştere unui stil modern al societăţii, ceea ce se şi întâmplase în Germania, Franţa şi alte ţări occidentale. Or, după cum va remarca la începutul secolului al XX-lea sociologul şi filozoful Dumitru Drăghicescu „unitatea politică şi de limbă a germanilor a făcut că o mare îngrămădire şi punere în circulaţie a întregului material psihologic au fost cu putinţă de timpuriu. Spiritul german a avut deci să elaboreze, de timpuriu, un vast material psihologic. Pornirea către generalizare şi abstracţiune avea la ce să se aplice, şi prin urmare avea ocazie să se dezvolte şi să se întărească"[22]. Pentru naţiunea românească din Bucovina, înstrăinată de ţara istorică, nu era cu putinţă (sau era prea devreme) la acel moment ca acest stil nou de gândire să se impună în conştiinţa poporului. Aici se mai adăugau şi rezultatele lipsei unei dezvoltări proprii, unitare, omogene a trecutului nostru. Lipsea continuitatea unei istorii neatârnate, roadele unei şcoli şi instruiri uniforme şi bine puse la punct, în fine, cultura necesară pentru făurirea unei personalităţi etnice proprii şi a unei conştiinţe naţionale bine definite.

Alexandru Hurmuzaki s-a dovedit a fi primul dintre intelectualii bucovineni care a încercat să găsească o cale pentru a depăşi impasul. Intuind problemele pe care românii bucovineni trebuiau să le rezolve în primul rând, acesta propune tehnici concrete şi modele veritabile de afirmare naţională. De exemplu, pentru a orienta mişcarea naţională era nevoie de lideri. În acest sens, Alexandru Hurmuzaki scrie: „Fiecare e datoriu a conlucra la scopurile comune şi fiecare trebuie să-şi ţină necontenit înaintea ochilor adevărul: că în privirea intereselor publice o *singură* voce, care *se ridică*, face mai mult decât o *mie* de guri, carele *tac*, şi *un deget*, care se *mişcă*, mai mult decât o *mie* de braţe, care stau *încrucişate*"[23].

Alexandru Hurmuzaki elaborează un întreg îndreptar teoretic referitor la termenul de naţiune, demonstrând că forţa motrice în mişcarea de emancipare naţională şi culturală a românilor din Bucovina este, în primul rând, formarea

[21] Idem, *Carele e caracterul şi tendinţa învăţământului public la noi?*, p. 67.

[22] Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Bucureşti, Editura Albatros, 1996, p. 85.

[23] Alexand[illegible]2.

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

conştiinţei naţionale şi, în al doilea rând, unitatea. Unitatea de idei a întregii românimi, care se justifică prin identitatea limbii, istoriei, obiceiurilor, a credinţei şi naţionalităţii. El acordă o atenţie deosebită rolului personalităţii în istorie, menţionând că individul, personalitatea este un indiciu al întregii colectivităţi din care face parte. Pentru aceasta era necesară formarea unei clase de intelectuali, care nu putea să apară în lipsa unei şcoli naţionale de tip nou, modern. Iată de ce, în toate cele trei articole discutate, Alexandru Hurmuzaki accentuează rolul studierii limbii şi istoriei naţionale, pe lângă celelalte discipline amintite, considerându-le ca un drept inalienabil al românilor din Bucovina. „Nu cred, scria el, că e o ţară-n lume, mare sau mică, care, având şcoli mai multe sau mai puţine, mai bune sau mai rele, să eschidă [*excludă – n.n. I.L.*] din toate aceste şcoli, de la cea mai inferioară până la cea mai înaltă, învăţământul istoriei naţiunale"[24].

De altfel, Alexandru Hurmuzaki propune înfiinţarea unei catedre pentru istoria naţională[25]. Aşadar, iată de unde porneşte ideea înfiinţării unei universităţi la Cernăuţi, doleanţă care s-a împlinit abia în 1875 la dorinţa şi insistenţa mai multor intelectuali români, printre care C. Tomaşciuc, S. Morariu, I.G. Sbiera, I. Calinciuc, Eudoxiu şi Gheorghe Hurmuzaki. Ei se gândeau, încă de pe la 1872, la ideea creării unei universităţi la Cernăuţi[26], aşteptând între timp rezultatul cu privire la faptul cum se vor rezolva cerinţele înaintate de români la nou înfiinţata universitate de la Cluj. Referitor la Catedra de istorie, la care visa Alexandru Hurmuzaki, încă în 1867, aceasta avea să se deschidă abia la 1912.

Ca oricare cultură, şi cultura poporului român, în concepţia lui Alexandru Hurmuzaki, trebuie să izvorască din chiar fiinţa acestui popor, din particularităţile lui individuale. El era împotriva împrumutului mecanic al culturii de la alte popoare. În consecinţă, poporul român era dator să-şi dezvolte pe orice cale individualitatea, pentru a se putea opune cosmopolitismului dăunător, despre care s-a vorbit mai sus.

Considerând teatrul ca unul dintre mijloacele de manifestare a naţionalităţii, Alexandru Hurmuzaki i-a acordat o atenţie deosebită, insistând în cronicile sale din „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina" asupra virtuţilor civice ale spectacolelor[27].

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea, noua ramură ştiinţifică a psihologiei popoarelor se va institui ca disciplină de studiu fundamentală în cultura românească. Sociologul şi filozoful Dumitru Drăghicescu, de exemplu, referindu-se la viaţa poporului nostru, ajunge la concluzia că „pentru ca produsele spiritului românesc să poarte caracterul isprăvitului şi al desăvârşirii,

[24] *Ibidem*, p. 75.
[25] *Ibidem*, p. 76.
[26] Biblioteca Academiei Române, Secţia *Manuscrise*, A 653 (I), *PV* ale S.C.L.R.B., f. 591–592.
[27] Alexandru Hurmuzaki, *Teatrul naţiunal la Cernăuţi*, în „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Român

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

va trebui ca întreg neamul românesc să colaboreze la o activitate mintală unitară şi ca roadele acestei colaborații să se împrăştie, în voie, peste toate colțurile de pământ prin care răsună graiul românesc"[28]. Lucrarea savantului Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, pune pentru prima dată la noi, într-o manieră sistematică şi rațională, problema profilului psihologic al românului.

Investigațiile ulterioare în domeniul psihologiei poporului român nu se încadrează în preocupările noastre din aceste pagini, de aceea, revenind la Alexandru Hurmuzaki, vom reține două lucruri esențiale: 1) el a fost printre primii dintre cărturarii români care, fiind la curent cu mişcările intelectuale novatoare din Europa, în special cu cele din spațiul cultural german, a semnalat raportul dintre civilizația modernă şi psihologia națională; 2) adept al teoriilor moderne despre formarea națiunilor şi despre rolul statului național, Alexandru Hurmuzaki aplică aceste teorii la realitățile societății româneşti din Bucovina.

Fiind un exponent fidel al idealurilor generației de la 1848, Alexandru Hurmuzaki rămâne totodată şi etalonul intelectualului, al cărturarului emblematic nu numai pentru Bucovina, ci şi pentru întreg spațiul românesc.

Alexandru Kurmuzaki und die Theorie der Völkerpsychologie im Kontext der rumänischen Gemeinschaft in der historischen Bukowina (in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts)

(Zusammenfassung)[*]

Die Völkerpsychologie als Wissenschaftszweig wird in der Hälfte des 19. Jahrhunderts gegründet. Ihre Gründer waren die deutschen Wissenschaftler Moritz Lazarus (1824–1903) und Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899).

Mit einer offenen Haltung hinsichtlich der modernen wissenschaftlichen Theorien zur Nationsbildung und als getreuer Vertreter der Ideale der 1848er Generation ist Alexandru Hurmuzaki – einer von den berühmten Gebrüdern aus der ersten Generation der Bukowiner Familie Hurmuzaki – der erste von den rumänischen Intelektuellen, der auf „eine von den in seiner Zeit vorherrschenden Ideen" hinweisen und diese in Beziehung mit den Realitäten der rumänischen Gesellschaft in Beziehung setzen wird. Es handelt sich um eine neue wissenschaftliche Orientierung, die später auch zum Bestandteil der Philosophie und zwar als *Völkerpsychologie* geworden ist.

Alexandru Hurmuzaki hat sehr gut die Tatsache verstanden, dass unter den historischen Umständen, die die Bukowina in der zweiten Hälfte des 19. Jahrunderts charakterisierten, die Ziele der rumänischen Nationalbewegung in ihrer ganzen Komplexität nicht dargestellt werden durften, sonst hätten die österreichischen Behörden eine feindliche Stellung gegenüber nehmen können. Trozdem hat niemand vor ihm ein kühneres Programm hinsichtlich der Reform der rumänischen Schulen innerhalb der österreichischen Unterrichtsgesetze formuliert. Die Handlungsstrategie der Gebrüder Hurmuzaki betraf die Rolle der Kultur: diese sollte der politischen Tätigkeit der rumänischen Gesellschaft vorgreifen.

[28] Dumitru Drăghicescu, *op. cit.*, p. 420.

[*] Traducer

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)

Die Meinung des bekannten Jassyer Akademiker und Historiker, Alexandru Zub – demgemäß A.D. Xenopol den Vorrang hätte, was die Darstellung der Völkerpsychlogie als neuer Wissenschaftszweig und ihre Anwendung auf das Studium der Nationalgeschichte betrifft – ist begründet, wenn man über die neuen wissenschaftlichen Forschungsmethoden in der rumänischen Historiographie diskutiert.

Gegen Ende des 19. Jahrhunderts und am Anfang des 20. Jahrhunderts wird sich der neue wissenschaftliche Zweig der Völkerpsychologie als gründsätzlicher Studiumsbereich in der rumänischen Kultur durchsetzen.

Alexandru Hurmuzaki bleibt ein wichtiger Vetreter der Ideale der 1848er Generation und gleichzeitig das Vorbild des Intelektuellen und des Gelehrten, nicht nur im Bukowiner, sondern auch im ganzen rumänischen Gebiet.

BDD-A32522 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:36 UTC)